Łukasz Motała

ZASADY RACHUNKOWOŚCI U PROGU XXI WIEKU

1. Wstęp

Przy budowaniu systemów finansowo-księgowych nie można nie brać pod uwagę elementarnych, podstawowych zagadnień z zakresu rachunkowości. Niewątpliwie fundamentalne znaczenie dla tego systemu mają zasady rachunkowości. Dzieje się tak dlatego, że stanowią one podstawę do jej funkcjonowania i rozwoju. Niewyobrażalne jest unowocześnianie i usprawnianie tak rozbudowanego systemu, jakim jest rachunkowość, bez zachowania idei przewodniej tej nauki, a także bez zachowania głównych koncepcji i konwencji obecnych i stosowanych przy realizacji tego celu.

Nie trzeba być wnikliwym obserwatorem życia gospodarczego, aby stwierdzić, iż koniec wieku XX w rachunkowości to przede wszystkim ujednolicanie, na skalę światową, norm stosowanych w tym systemie. Wiek XXI zatem będzie najprawdopodobniej kontynuacją tych właśnie trendów. Już obecnie rachunkowość określa się mianem „międzynarodowego języka biznesu" pomimo funkcjonowania znacznych różnic w rozwiązaniach poszczególnych krajów. Można więc śmiało założyć, iż właśnie w tym kierunku będzie się rozwijała rachunkowość. Aby jednak sukcesem zakończyć proces integracji informacyjnej w świecie biznesu, należy system rachunkowości oprzeć na jednolitych założeniach i koncepcjach. Muszą one bowiem stworzyć solidny fundament, który pozwoli w okresie późniejszym na ciągłe wprowadzanie udoskonaleń i usprawnień przy zachowaniu i realizacji celu głównego rachunkowości.

Już piąty rok funkcjonuje w Polsce ustawa o rachunkowości. Zasadne zatem wydaje się, aby opierając się na rozwiązaniach przyjętych w Polsce przyjrzeć się różnicom w funkcjonowaniu rachunkowości w poszczególnych krajach oraz ocenić ich skalę w celu identyfikacji możliwych barier przyszłej integracji. W tym celu w niniejszym artykule dokonano krótkiej charakterystyki oraz po-

działu zasad rachunkowości na zasady nadrzędne i pomocnicze biorąc pod uwagę trzy normalizacje prawne, jakimi są:

- międzynarodowe standardy rachunkowości[1],
- dyrektywy EWG[2],
- polska ustawa o rachunkowości z 29 września 1994 roku[3].

Oprócz kryterium funkcji nadrzędności przyjęto w czasie procesu podziału zasad na nadrzędne i pomocnicze logiczną budowę dokumentów i aktów prawnych, w których są wymienione zasady rachunkowości.

2. *Istota zasad rachunkowości i ich podział według trzech normalizacji prawnych*

Rozpoczynając rozważania na temat zasad rachunkowości mających fundamentalne znaczenie w systemie rachunkowości należy na wstępie zdefiniować samo słowo „zasada"[4].

Zasada jest to norma postępowania uznana przez kogoś za obowiązującą, ewentualnie teza, w której zawarte jest prawo rządzące jakimiś procesami, podstawa, na której coś się opiera, reguła[5].

Dostosowując się do tak ogólnie sformułowanej definicji „zasady" można stwierdzić, iż:

zasadami rachunkowości określa się podstawowe normy postępowania w rachunkowości, obejmujące zasadnicze koncepcje oraz konwencje, które są konsekwentnie przestrzegane przy definiowaniu oraz stosowaniu procedur i metod rozwiązywania problemów w systemie rachunkowości[6]. Przestrzeganie zasad rachunkowości, zarówno przez podmioty życia gospodarczego, jak i samych twórców rozwiązań, zapewniać ma informację o jednostce, która może być wykorzystywana przy podejmowaniu decyzji. Informację – a więc, w obecnych czasach, jeden z podstawowych czynników sukcesu. Zasady te są najczęściej

---

[1] W dalszej części stosowany będzie zamiennie z tą nazwą ogólnie przyjęty skrót: MSR.

[2] Ze szczególnym uwzględnieniem dyrektywy czwartej (IV) z 25.07.1978 roku o rocznych zamknięciach rachunkowych spółek.

[3] Dz.U. RP nr 121, ustawa z 29 września 1994 r. o rachunkowości – zwana w dalszej części „ustawą".

[4] Por. *Słownik języka polskiego PWN*, Warszawa 1978.

[5] W dalszej części słowa: zasada i reguła będą stosowane zamiennie.

[6] W ten sposób rozumiane pojęcie „zasad rachunkowości" ma zastosowanie w dalszej części. Por. I. Olchowicz, *Wszystko o rachunkowości*, „Doradca podatnika" 1995, nr 46, 47, 48.

odnoszone do sporządzania i prezentacji sprawozdań finansowych w celu ich względnego ujednolicenia. Tym samym dotyczą one całej ewidencji, ponieważ sprawozdawczość finansowa bazuje na wyniku prac ewidencyjnych, kalkulacyjnych i innych związanych z działalnością jednostki, rejestracją zdarzeń gospodarczych na własny użytek oraz musi być zgodna z obowiązującymi aktami normatywnymi.

Wynikiem wstępnych analiz dotyczących tematu zasad rachunkowości jest wykaz zasad przedstawiony w tabeli 1, które są zawarte we wcześniej wspomnianych trzech normalizacjach.

Tabela 1

Ujęcie zasad rachunkowości w normalizacji prawnej[7]

Zasady rachunkowości	Normalizacja		
	MSR	Dyrektyw EWG	Polska
Rzetelnego i wiernego obrazu	+	+	+
Ostrożności	+	+	+
Przewagi treści nad formą	+	–	–
Istotności	+	+	+
Memoriałowa	+	+	+
Ciągłości stosowanych metod	+	+	+
Zakazu kompensat pozycji	–	+	+
Współmierności kosztów i przychodów	–	–	+
Kontynuacji działania	+	+	+

Źródło: Opracowanie własne[8].

Ciągle zwiększająca się rola IASC[9] oraz międzynarodowych standardów rachunkowości na arenie międzynarodowej skłania do bliższego zapoznania się z głoszonymi i stosowanymi przez tę organizację zasadami rachunkowości. Rozważania na ten temat trzeba rozpocząć od analizy „konstytucji" MSR, czyli

[7] Znaki „+", „–" symbolizują fakt czy dana reguła ma zastosowanie w danej normalizacji, czy też nie.

[8] Na podstawie *Międzynarodowych Standardów Rachunkowości 1994*, Stowarzyszenie Księgowych w Polsce; *Czwartej dyrektywy Rady z dnia 25 lipca 1978 o rocznych zamknięciach rachunkowych spółek*, „Biuletyn Krajowej Rady Dyplomowych Biegłych Księgowych" 1990, nr 2, s. 16 i n. oraz ustawy o rachunkowości.

[9] Ang. International Accounting Standards Committee – Komitet Międzynarodowych Standardów Rachunkowości.

Ramowej koncepcji przygotowania i prezentacji sprawozdań finansowych. W dokumencie tym wymienia się bowiem **cechy jakościowe** zapewniające użyteczność sprawozdań finansowych. Zalicza się do nich:

- zrozumiałość (ang. *understandability*);
- trafność (ang. *relevance*);
- wiarygodność (ang. *reliability*), realizowaną poprzez:
  - dokładną prezentację (ang. *faithful representation*),
  - przewagę treści nad formą (ang. *substance over form*),
  - neutralność (ang. *neutrality*),
  - ostrożność (ang. *prudence*),
  - kompleksowe (całościowe) ujęcie (ang. *completeness*);
- porównywalność (ang. *comparability*).

Za **zrozumiałość** sprawozdań finansowych przyjmuje się tu przejrzystość informacji dostarczanych użytkownikom. Zakłada się posiadanie przez użytkowników wystarczającego zasobu wiedzy o działalności gospodarczej i rachunkowości oraz chęć zapoznania się przez nich z tymi informacjami. Jednocześnie należy zastrzec, iż ze sprawozdań nie powinny być wykluczane informacje, które mogą nie być dla wszystkich w pełni zrozumiałe, a są niezbędne ze względu na rolę, jaką pełnią w procesie podejmowania decyzji gospodarczych (np. o kompleksowych problemach czy zjawiskach).

Warunek **trafności** jest spełniony, gdy informacje zawarte w sprawozdaniach finansowych wpływają na decyzje ekonomiczne ich użytkowników, pomagając im ocenić zdarzenia dotyczące zarówno przeszłości, jak i teraźniejszości oraz przyszłości, a także umożliwić porównywalność i weryfikację wcześniejszych założeń. Zakłada się zatem rozdział informacji na spełniające rolę przewidującą i potwierdzającą.

Na trafność informacji wpływają jej charakter i waga (istotność ang. *materiality*). „Ważność" informacji to niejako punkt krytyczny, pewna granica, która nie powinna zostać przekroczona przy podejmowaniu decyzji czy daną informację zamieścić, czy też nie. Pominięcie lub zniekształcenie informacji ważnej dla przyszłych decyzji mogłoby bowiem wpłynąć negatywnie na działania ekonomiczne użytkowników, które są podejmowane na podstawie sprawozdań finansowych.

Informacja spełniająca wymóg wiarygodności jest wolna od istotnych błędów i zniekształceń. Użytkownicy mogą podejmować na jej podstawie decyzje, ponieważ oddaje w sposób wierny swoje znaczenie aktualnie lub będzie oddawała w przyszłości. Aby informacje spełniały powyższy wymóg, muszą one być zgodne z założeniami:

• dokładnej prezentacji – polegającej na wiernym odzwierciedlaniu (lub na takim zamiarze) transakcji i innych zdarzeń oraz prezentacji ich sensu[10],

• przewagi treści nad formą – mającej zapewnić to, aby sens transakcji i innych zdarzeń był prezentowany zgodnie ze swym charakterem i ekonomiczną rzeczywistością, a nie jedynie z ich formą prawną[11],

• neutralności – powinny więc być one wolne od uprzedzeń oraz przychylności,

• ostrożności – mającej na celu uwzględnienie wszelkich wątpliwości związanych z charakterem większości zdarzeń gospodarczych[12],

• kompleksowego (całościowego) ujęcia informacji w zakresie wszystkich istotnych dla działalności przedsiębiorstwa kwestii.

Porównywalność to możliwość konfrontacji sprawozdań finansowych przedsiębiorstwa pomiędzy poszczególnymi (dotyczącymi przeszłości lub przyszłości) okresami bądź między interesującymi użytkownika przedsiębiorstwami lub ich grupą. Cecha ta pozwala na określenie trendów dotyczących sytuacji finansowej i organizacyjnej przedsiębiorstwa tak w czasie[13], jak również na bazie danego wzorca. Porównywalność nie może być traktowana jako ścisła uniformizacja,

[10] Należy uświadomić sobie, iż większości informacji finansowych grozi pewne ryzyko, że nie będą one w pełni prezentować tego, co powinny odzwierciedlać. Nie ma to związku ze zniekształceniami informacji, lecz raczej z nieodłącznymi trudnościami albo w identyfikacji zdarzeń gospodarczych, które są podstawą obliczeń, albo z wynalezieniem i zastosowaniem odpowiednich technik prezentacji i obliczania, za pomocą których można przekazać informacje koresponduj ące z tymi zdarzeniami. W pewnych przypadkach obliczanie wartości poszczególnych pozycji sprawozdań finansowych może być tak niepewne, że przedsiębiorstwo nie będzie ich w nich uznawać, przykładowo: choć większość przedsiębiorstw sama określa wartość firmy (*goodwill*) w danym okresie, wiarygodne obliczenie tej wartości wydaje się zazwyczaj bardzo trudne.

[11] Z doświadczenia wiadomo, iż charakter transakcji i innych zdarzeń nie zawsze jest zgodny z tym, co wynika z ich prawnej lub teoretycznie obmyślonej formy, np. przedsiębiorstwo może przekazać aktywa innemu partnerowi w taki sposób, iż dokumentacja zaświadczy o przekazaniu praw własności, niemniej jednak nadal może istnieć umowa zapewniająca kontynuowanie osiągania przez przedsiębiorstwo korzyści ekonomicznych, związanych z tymi aktywami; bądź też posługiwanie się daną formą prawną w celu tzw. „ucieczki podatkowej".

[12] Należą do nich takie operacje, jak: odzyskanie wątpliwych należności, prawdopodobny okres użytkowania urządzeń i wyposażenia, z prawdopodobnymi wydatkami związanymi z instytucją gwarancji i rękojmi itp. Niepewności powyższe rozstrzyga się poprzez ujawnienie ich charakteru i zakresu występowania oraz przez wprowadzenie elementu rozwagi przy dokonywaniu ocen i szacunków przy sporządzaniu sprawozdania finansowego. Ma to dać pewność, że aktywa i przychody nie są nieprawidłowo podwyższone, natomiast zobowiązania i koszty – obniżone.

[13] W celu umożliwienia porównania sytuacji finansowej i organizacyjnej przedsiębiorstwa w czasie ważną rzeczą jest przedstawienie w sprawozdaniach finansowych odpowiedniej informacji dotyczącej okresów poprzednich.

ani nie powinna ona stawać się przeszkodą do wprowadzenia udoskonalonych standardów. Bowiem stosowanie rachunkowości w ciągle niezmienionej postaci, gdy istnieją i funkcjonują trafniejsze czy też wiarygodniejsze alternatywne rozwiązania, jest co najmniej niewłaściwe. Niezbędne jest tu więc udzielanie użytkownikom informacji o wszelkich zmianach dotyczących stosowanej polityki rachunkowości oraz sposobie jej funkcjonowania przyjętego w przedsiębiorstwie[14].

Ramowa koncepcja... wymienia również główne ograniczenia w podawaniu trafnej i wiarygodnej informacji w sprawozdaniach finansowych, do których należą:

- aktualność (ang. *timeliness*),
- równoważenie korzyści i kosztów (ang. *balance between benefit and cost*),
- równoważenie cech jakościowych (ang. *balance between qualitative characteristics*).

Aktualność jest związana z czasem uzyskania i prezentacji informacji. W życiu gospodarczym można się często spotkać z sytuacją, gdy dla dostarczenia informacji konieczne jest jej przedstawienie, zanim wszystkie aspekty zdarzenia będą w pełni znane (osłabienie wiarygodności). Bywa też odwrotnie, mianowicie przedstawienie sprawozdania opóźnia się aż do momentu kompletnego poznania następstw danej operacji, co może sprawić, że będzie mało użyteczne.

Równoważenie korzyści i kosztów rozumie się jako spełnienie warunku przewyższenia korzyści z posiadanej informacji nad kosztami jej uzyskania. Ocena jednak tej sytuacji może nastręczać wielu kłopotów. Ma to związek z tym, że koszty pozyskania informacji ponoszą często nie ci użytkownicy, którzy czerpią z niej korzyści. Tym samym profity mogą uzyskiwać użytkownicy inni niż ci, dla których sprawozdanie sporządzono.

Równoważenie cech jakościowych jest rozumiane natomiast jako zrównoważenie czy właściwe wyważenie cech jakościowych w celu uzyskania między nimi równowagi umożliwiającej realizację sprawozdań finansowych.

Niejako „na marginesie" czterech głównych (podstawowych) cech jakościowych sprawozdań finansowych przedstawianych w *Ramowej koncepcji...*, zawarto wymóg **prawdziwej i uczciwej prezentacji**[15], który to muszą bezsprzecznie spełniać. Ramowa koncepcja nie zajmuje się bezpośrednio tym pojęciem, jednak realizacja powyżej wymienionych kryteriów jakościowych oraz odpowiednich

[14] Użytkownicy powinni mieć możliwość identyfikacji różnic w polityce prowadzenia rachunkowości, dotyczących poszczególnych, podobnych transakcji i innych zdarzeń, stosowanych w różnych okresach w danym przedsiębiorstwie lub w różnych przedsiębiorstwach.

[15] Z ang. *true and fair value/view/presentation*, można się spotkać z tłumaczeniami „prawdziwej i uczciwej prezentacji", „prawdziwego i wiernego obrazu" itp.

standardów rachunkowości, ma czynić z danych zawartych w sprawozdaniach finansowych, informacje **prawdziwe i w sposób wierny obrazujące** „kondycję" przedsiębiorstwa.

Międzynarodowy standard rachunkowości nr 1 zatytułowany *Prezentacja polityki prowadzenia rachunkowości* zawiera w swojej treści podstawowe założenia systemu rachunkowości oraz opis polityki jej prowadzenia[16]. Na podstawie treści tego dokumentu oraz *Ramowej koncepcji...* można wyróżnić następujące zasady rachunkowości wynikające z normalizacji IASC, a mianowicie:

- zasadę prawdziwego i wiernego obrazu (ang. *true and fair view*),
- zasadę ciągłości działania[17] (ang. *going concern*)*,
- zasadę konsekwencji[18] (ang. *consistency*)*,
- zasadę memoriałową (ang. *accrual*)*,
- zasadę ostrożności (ang. *prudence*)**,
- zasadę przewagi treści nad formą (ang. *substance over form*)**,
- zasadę istotności (wagi informacji, ang. *materiality*)**.

Zasada prawdziwej i uczciwej prezentacji jest regułą, która musi być przez jednostkę bezsprzecznie spełniona. Informacje prawdziwe i w sposób wierny obrazujące „kondycję" przedsiębiorstwa są powszechnie wymagane i akceptowane. Zasada ta jest utożsamiana ze spełnieniem czterech głównych cech jakościowych sprawozdań finansowych, a mianowicie:

- zrozumiałości,
- trafności,
- wiarygodności,
- porównywalności.

Zasada ciągłości działania zakłada, że przedsiębiorstwo będzie kontynuowało swoją działalność w dającej się przewidzieć przyszłości, w sposób ciągły. Oznacza to, że nie stoi ono w obliczu konieczności likwidacji lub istotnej zmiany skali swojej działalności.

Poprzez konsekwencję należy rozumieć fakt stosowania przyjętej polityki prowadzenia rachunkowości w sposób niezmieniony z okresu na okres[19].

---

[16] *Międzynarodowe Standardy Rachunkowości 1994*, op.cit., str. 65 i n.

* Zasady te są podstawowymi założeniami stosowanymi w rachunkowości – § 16, MSR nr 1.

** Zasady te powinny decydować o wyborze i zastosowaniu określonej polityki prowadzenia rachunkowości – § 17, MSR nr 1.

[17] Zwana również zasadą „kontynuacji".

[18] Zwana również zasadą „ciągłości stosowanych metod".

[19] Z zastrzeżeniem wprowadzenia metod trafniejszych i wierniej ukazujących działalność przedsiębiorstwa. Zgodnie z MSR nr 1, zmiany te, o ile są istotne, powinny zostać oszacowane i zaprezentowane w sprawozdaniu finansowym.

Ujęcie memoriałowe oznacza natomiast, iż przychody i koszty uznaje się odpowiednio za osiągnięte lub poniesione i wykazuje w sprawozdaniach finansowych za okresy, których dotyczą, a nie w momencie wypłaty lub otrzymania środków pieniężnych[20].

Z kolei zasada ostrożności polega na uwzględnieniu, poprzez wykazanie ostrożnego podejścia przy sporządzaniu sprawozdań finansowych, niepewności wielu operacji gospodarczych. Ostrożność ta nie usprawiedliwia jednak tworzenia tajnych lub ukrytych rezerw.

Realizacja zasady przewagi treści nad formą odbywa się w myśl reguły, że transakcje i inne zdarzenia gospodarcze powinny być rozliczane, ewidencjonowane i przedstawianie zgodnie z ich istotą oraz rzeczywistością finansową i gospodarczą, a nie jedynie z ich formą prawną.

Ostatnią zasadą, która jest wymieniona w MSR nr 1, jest zasada istotności. Zgodnie z nią się w sprawozdaniach finansowych przedstawia się te wszystkie pozycje, które są dostatecznie ważne dla dokonania oceny lub podjęcia decyzji przez użytkowników.

W sposób odmienny został potraktowany problem zasad rachunkowości w krajach UE, gdzie reguły te są zawarte i zdefiniowane w IV dyrektywie EWG. W dokumencie tym można znaleźć wymienione następujące zasady rachunkowości, a mianowicie:

- *true and fair view*,
- stałości (konsekwencji),
- zakazu kompensat,
- zasady wyceny, a wśród nich:

– założenie kontynuacji działalności przedsiębiorstwa;

– istnienie stałości w stosowaniu metod wyceny;

– zasadę ostrożności, co w szczególności oznacza: wykazanie tylko zysków zrealizowanych na moment bilansowy, uwzględnienie wszystkich możliwych do przewidzenia ryzyk oraz strat, które powstały w roku obrotowym lub poprzednim, nawet wtedy, gdy ryzyko i strata ujawniła się w okresie między momentem bilansowym a datą zestawienia bilansu, oraz uwzględnienie pomniejszenia wartości niezależnie od tego, czy bilans w roku obrotowym zamyka się zyskiem, czy stratą;

– uwzględnienie kosztów i dochodów dla roku obrotowego, do którego odnosi się roczne zamknięcie rachunkowe, bez względu na moment zaistnienia wydatku lub wpływu z tytułu tych kosztów lub dochodów (zasada memoriału);

[20] Jak np. w tzw. metodzie kasowej.

– odrębną wycenę każdego składnika zawartego w pozycjach aktywów i pasywów;

– zgodność bilansu otwarcia roku obrotowego z bilansem końcowym poprzedniego roku obrotowego[21].

Zasada *true and fair view*[22] została ujęta w IV dyrektywie EWG w słowach[23]: „(...) roczne zamknięcie rachunkowe należy zestawić jasno i przejrzyście (...) roczne zamknięcia rachunkowe powinny odzwierciedlać położenie majątkowe, finansowe i dochodowe spółki zgodnie ze stanem rzeczywistym". Natomiast gdy zastosowanie przepisów tego aktu nie jest wystarczające do przedstawienia rzeczywistej sytuacji, należy zamieścić dodatkowe dane. Jeżeli w wyjątkowych sytuacjach zastosowania postanowień dyrektywy nie można by było pogodzić z przedstawieniem rzetelnego i prawdziwego obrazu, należy od tego przepisu odstąpić.

W ustawie o rachunkowości z 29 września 1994 roku ustawodawca zamieścił następujące zasady rachunkowości:

- zasadę wiernego i rzetelnego obrazu,
- zasadę memoriałową,
- zasadę ciągłości stosowanych metod,
- zasadę istotności,
- zasadę ostrożności wyceny,
- zasadę zakazu kompensacji pozycji,
- zasadę współmierności kosztów i przychodów,
- zasadę kontynuacji działania.

Stosując przyjęte na wstępie kryterium podziału reguł prawidłowej rachunkowości dokonano następującego usystematyzowania zasad na nadrzędne i pomocnicze.

Nadrzędne, czyli wyznaczające pewien niepodważalny kierunek w sposobie kreowania i rozwoju szczegółowych rozwiązań z zakresu tego systemu[24]. Mają one bezpośredni wpływ, zarówno na praktykę stosowania rachunkowości przez aktywne podmioty życia gospodarczego, jak również na opracowania i rozważania teoretyczne znawców tego systemu. Przyczyniają się do uznania skonstruowanego i stosowanego w danym podmiocie gospodarczym systemu rachun-

[21] Wraz z punktem 2 formułują one zasadę „ciągłości".

[22] Genezę zasady *true and fair view* stanowi prawo bilansowe Wielkiej Brytanii – za I. Olchowicz, op.cit.

[23] Część 1, art. 2, ust. 2, 3, 4.

[24] Por. *Mały słownik języka polskiego*, PWN, Warszawa 1969 pod red. S. Skorupki, H. Auderskiej, Z. Łempickiej.

kowości jako oddającego w sposób rzetelny i wierny sytuację majątkową, finansową i organizacyjną w jednostce.

W normalizacji dokonanej przez IASC zasady rachunkowości obowiązujące w przypadku stosowania MSR oraz ich kreacji podzielono następująco:

- zasady nadrzędne:
  - zasada prawdziwego i wiernego obrazu, która jest kluczowym założeniem, powszechnie wymaganym i akceptowanym, rozumianym jako misja rachunkowości,
  - zasada memoriałowa,
  - zasada konsekwencji,
  - ciągłość działania (kontynuacji);
- zasady pomocnicze:
  - zasada ostrożności,
  - zasada przewagi treści nad formą,
  - zasada istotności.

Nadrzędność zasady *true and fair view* nie podlega dyskusji, wpływ na nią ma bowiem sama misja rachunkowości. Ukazanie prawdziwego i wiernego obrazu jest utożsamiane ze spełnieniem czterech głównych cech jakościowych sprawozdań finansowych, czyli zrozumiałości, trafności, wiarygodności, porównywalności, a także z jasnością i wyrazistością kreowaną[25] przez jasny i zwięzły opis istoty wszystkich ważniejszych rozwiązań w ramach polityki prowadzenia rachunkowości[26]. Niewątpliwie wpływ na powyższy podział ma fakt, iż w MSR nr 1 pozostałe zasady określone w opracowaniu jako nadrzędne są traktowane jako podstawowe założenia stosowane w rachunkowości, pozostałe natomiast zasady należą do tzw. polityki jej prowadzenia.

Podział zasad rachunkowości zawartych w IV dyrektywie EWG kształtuje się w sposób znacznie odbiegający od regulacji MSR. Sam układ dokumentu z podziałem na dwanaście części wyraźnie określających ich zakres przedmiotowy pozwala praktycznie na jednoznaczne potraktowanie problemu.

Niepodważalnie najistotniejszą zasadą, wokół której skupiają się wszelkie ustalenia dyrektywy, jest zasada *true and fair view*. Nie jest ona wymieniona wprost, jednak ma swój wyraz w art. 2 ust. 2, 3, 4 oraz art. 6 dyrektywy. Nadrzędność tej zasady nie podlega dyskusji poprzez nadanie jej takiego zna-

[25] Według MSR nr 1.

[26] Ma to swój wyraz w opisie cechy jakościowej, jaką jest „porównywalność", jednak ze względu na powtórzenie tych wymagań w MSR nr 1 nie zrezygnowałem z oddzielnego podkreślenia problemu, podobnie zresztą postąpiłem w przypadku „Polityki prowadzenia rachunkowości".

czenia samym umiejscowieniem w tekście IV dyrektywy. Zawarta jest ona bowiem, jako jedyna w części 1 zatytułowanej *Przepisy ogólne*. Reguła ta ma być realizowana poprzez jasność, przejrzystość, zgodność z przepisami oraz rzeczywistym stanem majątkowym, finansowym i dochodowym spółki[27]. Również w „przepisach ogólnych" cz. 2, dotyczących bilansu i rachunku zysków i strat wymienione są:

- zasada stałości (konsekwencji) w odniesieniu do układu następujących po sobie bilansów oraz rachunków zysków i strat, w szczególności co do wybranej formy ich prezentacji[28],
- zasada zakazu kompensat między pozycjami aktywów i pasywów oraz między pozycjami kosztów i dochodów[29].

Pozostałe zasady wymienione w tym dokumencie jako zasady wyceny, dotyczą bezpośrednio wyceny pozycji w rocznym zamknięciu rachunkowym[30].

Na podstawie powyższych spostrzeżeń stwierdzono, iż sama budowa dokumentu IV dyrektywy EWG sugeruje w jednoznaczny sposób rozdział zasad, które mają zastosowanie w systemie rachunkowości krajów Unii Europejskiej na:

I. nadrzędne:
- *true and fair view*,
- zakazu kompensat,
- konsekwencji,
- wyceny;

II. pomocnicze (uzupełniające).

Obowiązująca w Polsce ustawa o rachunkowości, wzorowana na IV dyrektywie EWG, wymienia taksatywnie nazwy zasad, które stanowią jednocześnie element systemu rachunkowości. Chcąc jednak dokonać ich systematyki, można wyodrębnić trzy poziomy podziału zasad:

Poziom I – zasady nadrzędne, do których zaliczono:
- zasadę wiernego i rzetelnego obrazu – misję rachunkowości,
- zasadę memoriałową,
- zasadę ciągłości stosowanych metod,

[27] Z zastrzeżeniem, iż zachowanie „rzeczywistego stanu" ma merytorycznie większą wagę od zachowania stuprocentowej zgodności z przepisami dyrektywy. Co do dwóch pozostałych warunków – jasności i przejrzystości – to w życiu gospodarczym nie wykazują one sprzeczności założeń i realizacji zarówno między sobą jak i pozostałymi wymogami.

[28] Art. 3 część 2 dyrektywy IV.

[29] Art. 7 część 2 dyrektywy IV.

[30] Art. 31, część 7 dyrektywy IV.

- zasadę istotności,
- zasadę wyceny składników aktywów i pasywów;

Poziom II – zasady pomocnicze, zarówno wyceny składników i pomiaru wyniku finansowego jak i ich zamiany:

- zasada ostrożności wyceny,
- zasada zakazu kompensacji pozycji,
- zasada współmierności kosztów i przychodów,
- zasada kontynuacji działania;

Poziom III – metody i procedury określone przez ustawę oraz praktykę (głównie środowiska zawodowe, np. Stowarzyszenie Księgowych w Polsce), do których można zaliczyć: metody przeprowadzania inwentaryzacji, sposób prowadzenia ksiąg rachunkowych, zasady dokumentacji itp.

Elementem podsumowania dotychczasowych rozważań na temat podziału zasad na nadrzędne i pomocnicze jest tabela 2.

Tabela 2

Ujęcie zasad nadrzędnych w normalizacji prawnej[31]

Zasady nadrzędne	Normalizacja		
	MSR	Dyrektyw EWG	Polska
Rzetelnego i wiernego obrazu	+ +	+ +	+ +
Istotności	+	–	+ +
Memoriałowa	+ +	+	+ +
Ciągłości stosowanych metod	+ +	+ +	+ +
Wyceny składników aktywów i pasywów	–	+ +	+ +
Przewagi treści nad formą	+	–	–
Zakazu kompensat pozycji	–	+ +	+
Kontynuacji działania	+ +	+	+
Ostrożności	+	+	+
Współmierności kosztów i przychodów	–	–	+

Źródło: opracowanie własne[32].

[31] Znak „++" symbolizuje zasadę nadrzędną, „+" – zasadę pomocniczą, „–" natomiast brak takiej zasady w danej normalizacji.

[32] Na podstawie *Międzynarodowych Standardów Rachunkowości 1994*, op.cit., czwartej dyrektywy Rady z 25 lipca 1978..., op.cit., str. 16 i n. oraz ustawy o rachunkowości.

3. Nadrzędne zasady rachunkowości w Polsce

Zgodnie z dokonanym w rozdziale I podziałem, do nadrzędnych zasad rachunkowości mających swoje odzwierciedlenie w ustawie o rachunkowości należą:

- zasada wiernego i rzetelnego obrazu – misja rachunkowości,
- zasada memoriałowa,
- zasada ciągłości stosowanych metod,
- zasada istotności,
- zasada wyceny składników aktywów i pasywów.

Misja rachunkowości, czyli zasada prawdziwego i wiernego obrazu, ma swoje odzwierciedlenie w art. 4 ustawy, w którym stwierdza się, że jednostka jest zobowiązana do stosowania zasad rachunkowości w sposób prawidłowy, zapewniając rzetelne i jasne przedstawienie sytuacji majątkowej i finansowej, wyniku finansowego oraz rentowności jednostki. Zezwala się jednocześnie na stosowanie pewnych uproszczeń, gdy nie wywiera to oczywiście ujemnego wpływu na realizację owej kluczowej zasady. Rozwiązanie takie jest obecnie powszechnie stosowane, aby nie obciążać nadmiernie wymogami ewidencyjnymi przedsiębiorstw małych i średnich (np. Niemcy). Jest to bowiem dla tych podmiotów bardzo pracochłonne, a zarazem ma dość istotny wymiar finansowy[33]. Realizację tej zasady ułatwia fakt, że jednostka stosując przepisy ustawy może[34], w celu lepszego odzwierciedlenia sytuacji, zmienić dotychczas stosowane w rachunkowości procedury na inne, jednak tylko i wyłącznie przewidziane ustawą[35]. W przypadku zaistnienia takiej sytuacji w informacji dodatkowej jednostki za rok obrotowy, którego te zmiany dotyczą, należy podać przyczyny tych zmian, określić liczbowo ich wpływ na wynik finansowy oraz zapewnić porównywalność danych sprawozdania finansowego z okresami poprzednimi. Podobnie rzecz się ma w postanowieniach dyrektywy IV – część 1, art. 2, ust. 5. Realizowanie zasady wiernego obrazu rozumianej jako prezentowanie w sposób rzetelny i jasny sytuacji majątkowej i finansowej jednostki oraz jej dokonań napotyka w naszej praktyce gospodarczej na znaczną przeszkodę w postaci funkcjonującego, rozbudowanego prawa podatkowego. Różni się ono znacznie od postanowień prawa bilansowego (opartego na ustawie o rachunkowości). Wiadomym jest, że obowiązek płacenia podatku wywołuje często niechęć do wypełniania

[33] Można się tutaj oprzeć na zawartym w *Ramowej koncepcji...* postulacie równoważenia korzyści i kosztów oraz na czynniku istotności i przejrzystości informacji, co ma również wyraz w obowiązującej ustawie.

[34] Od pierwszego dnia roku obrotowego.

[35] Art. 8, ust. 2 ustawy.

naczelnej zasady rachunkowości. Zatem im bardziej przepisy prawa podatkowego mają charakter fiskalny, tym bardziej zniekształcają rzeczywisty obraz przedsiębiorstwa.

Realizację zasady prawdziwego i rzetelnego obrazu ma umożliwić postępowanie zgodne z innymi zasadami rachunkowości. Jedną z nich jest zasada memoriałowa. Wiąże się z nią samo pojęcie memoriału – dziennika przeznaczonego do zapisywania dzień po dniu operacji innych niż kasowe. Zawartej w ustawie zasady nie odnosi się do rejestrowania wszystkich operacji pod datą ich zaistnienia, lecz wyłącznie do operacji kosztów i przychodów, a więc danych wpływających na wynik finansowy jednostki wykazywany w sprawozdaniu finansowym. W art. 6 ust. 1 ustawy określa się, że: „w księgach rachunkowych i wyniku finansowym jednostki należy ująć wszystkie osiągnięte, przypadające na jej rzecz przychody i obciążające ją koszty związane z tymi przychodami dotyczące danego roku obrotowego, niezależnie od terminu ich zapłaty". Według tej zasady przychody i koszty są rejestrowane memoriałowo, tzn. uważa się przychody za osiągnięte, a koszty za poniesione w momencie ich wystąpienia, a nie wpływu (w przypadku przychodów) lub wydatku pieniężnego (w przypadku kosztów). Zasada ta jest przeciwieństwem zasady kasowej, nie stosowanej już w rachunkowości, według której koszt jest równoznaczny z wydatkiem gotówki, a przychód z jej przyjęciem[36]. Zasada ta wiąże się w rachunkowości z powstaniem należności i zobowiązań, które będą regulowane w przyszłych okresach. Zasada memoriałowa wymieniona jest również w dyrektywie IV jako obowiązująca kraje członkowskie przy wycenie pozycji w rocznym sprawozdaniu[37]. Według niej „koszty i dochody dla roku obrotowego, do którego odnosi się roczne zamknięcie rachunkowe, muszą być uwzględniane, bez względu na moment zaistnienia wydatku lub wpływu z tytułu tych kosztów lub dochodów".

Niezwykle istotną z punktu widzenia porównywalności danych emitowanych przez system rachunkowości w poszczególnych okresach sprawozdawczych jest zasada ciągłości, zwana często zasadą konsekwencji. Realizacja tej zasady polega na stosowaniu jednakowych z okresu na okres, rozwiązań w ewidencji oraz sprawozdawczości finansowej. W obowiązującej w Polsce ustawie stwierdza się, iż przyjęte zasady rachunkowości w danym przedsiębiorstwie należy stosować w sposób ciągły, dokonując w kolejnych latach:

- jednakowego grupowania operacji gospodarczych na kontach,

[36] Takie podejście ma zastosowanie przy sporządzaniu sprawozdania z przepływu środków pieniężnych, a także w niektórych przypadkach w prawie podatkowym (np. dla odsetek i różnic kursowych).

[37] Część 7 *Zasady wyceny*, art. 31, ust. 1, pkt. d.

- wyceny aktywów (w tym także dokonywania odpisów amortyzacyjnych) i pasywów,
- ustalania wyniku finansowego,
- sporządzania sprawozdań finansowych,
- ujęcia w bilansie otwarcia roku wartości pozycji aktywów i pasywów w tej samej wysokości co w bilansie zamknięcia roku poprzedniego[38].

Zmiana dotychczas stosowanych w jednostce rozwiązań na inne, przewidziane w ustawie, może nastąpić jedynie w celu lepszego odzwierciedlenia sytuacji jednostki, począwszy od pierwszego dnia roku obrotowego. Jednak w przypadku ich dokonania należy w informacji dodatkowej podmiotu za dany rok obrotowy, którego te zmiany dotyczą podać ich przyczyny oraz określić wartościowo ich wpływ na wynik finansowy, tak aby zapewnić porównywalność danych zawartych w sprawozdaniu finansowym z okresami poprzednimi[39].

Należy również zwrócić uwagę na fakt, iż w procesie legislacyjnym, który rozpoczął się po przemianach w roku 1989, mającym na celu dostosowanie przepisów prawnych do nowej rzeczywistości gospodarczej, realizację zasady ciągłości uniemożliwiały częste zmiany przepisów dotyczących prowadzenia rachunkowości[40], a także przepisów podatkowych[41]. Zmianom tym, utrudniającym porównywalność danych, przyświeca często nadrzędny cel, mianowicie: poprawa prawa bilansowego, czyli „jakości" rachunkowości jako systemu oraz harmonizacji z ogólnie przyjętymi rozwiązaniami (z MSR i dyrektywami EWG).

Kolejnym wymogiem stawianym systemowi rachunkowości jest wykazywanie w księgach rachunkowych oraz sprawozdaniach finansowych wszystkich takich informacji, których pominięcie lub zniekształcenie mogłoby wpłynąć na błędną decyzję podjętą na ich podstawie przez użytkownika. Mowa tu oczywiście o zasadzie istotności. Oznacza ona, że w momencie gdy jakieś dane są nieistotne z punktu widzenia sytuacji finansowej danej jednostki, to ich prezentacja nie jest konieczna (jeżeli jest to zgodne z ustawą). Art. 8, ust. 1 ustawy o rachunkowości mówi bowiem, że dokonując wyboru rozwiązań dopuszczalnych przez ów akt prawny i dostosowując je do potrzeb jednostki, należy zapewnić wyodrębnienie w przyjętym systemie, zgodnie z zasadą ostrożnej wyceny, wszystkich operacji gospodarczych istotnych do oceny:

- sytuacji majątkowej,

[38] Art. 5, ust. 1 ustawy.

[39] Art. 8, ust. 2 ustawy.

[40] Jak zastąpienie rozporządzenia z 1991 roku ustawą z roku 1994.

[41] Np.: jednostki, które naliczanie i zasady amortyzacji w celu uniknięcia podwójnej ewidencji oparły na rozporządzeniu ministra finansów dotyczącego tego właśnie zagadnienia.

- sytuacji finansowej,
- wyniku finansowego,
- rentowności jednostki.

Zasada istotności stanowi więc pewne ogólne kryterium nadawania wag poszczególnym operacjom gospodarczym, w których dana jednostka bierze udział. Zasada ta swoją nadrzędność zawdzięcza temu, iż muszą się nią kierować wszystkie osoby odpowiedzialne za prawidłowe funkcjonowanie systemu rachunkowości, przy dokonywaniu wyboru rozwiązań dopuszczalnych ustawą. Brakuje jednak w polskiej normalizacji prawnej rachunkowości precyzyjnego określenia wyrażenia „istotne operacje gospodarcze" wykorzystanego dla zdefiniowania tej reguły. Może to doprowadzić do wielu nieporozumień. Niewątpliwie jednak nadrzędność tej zasady pozwala na, w miarę precyzyjne, określenie miar, jakie będą stanowiły o „istotności".

Ostatnią zasadą, jaką zaliczono do reguł nadrzędnych, jest zasada wyceny składników aktywów i pasywów. Określa ona sposób postępowania przy stosowaniu lub tworzeniu metod i procedur wyceny składników jednostki, zarówno w czasie trwania roku obrachunkowego, jak i na jego koniec. Zasada ta wspomaga osiągnięcie misji systemu rachunkowości. „Stoi na straży" rzetelnego i jasnego przedstawienia sytuacji majątkowej i finansowej jednostki. Jej konstrukcja charakteryzuje się tym, że nie jest ona zasadą o jednolitej budowie. Są z nią bardzo mocno związane zasady, takie jak zasada ostrożności wyceny, zasada zakazu kompensacji pozycji, założenie kontynuacji działania, zasada kosztu historycznego, zasada realizacji i współmierności kosztów i przychodów, a więc reguły „poziomu II". Ten ich silny związek wynika z faktu, iż właśnie one tę zasadę kreują. Grupuje ona bowiem uznane za ważne w systemie rachunkowości, założenia dotyczące sposobu i realizacji procesu wyceny składników aktywów i pasywów.

Wszystkie z wymienionych w tym rozdziale zasad nadrzędnych zostały, chociaż nie wprost, zdefiniowane w przepisach ogólnych ustawy o rachunkowości. Waga zasady prawdziwego i wiernego obrazu jest niepodważalna i raczej nie podlega dyskusji. Przyjęcie do grupy nadrzędnej zasady memoriałowej wynika dodatkowo z historycznych korzeni, a także z faktu bezpośredniego „wypłynięcia" z superzasady, umożliwiając rzetelne i jasne przedstawienie rentowności jednostki. Zapewnia ona przedstawienie rzeczywistej sytuacji jednostki, nie zniekształconej w żaden sposób przez niewydolność np. systemu bankowego czy „płatności". Realizacja tej reguły umożliwia optymalne przedstawienie skutków działalności jednostki w danym okresie obrachunkowym poprzez ukazanie rzeczywiście powiązanych z daną działalnością: kosztów i przychodów. Zasada

ciągłości (konsekwencji) zapewnia porównywalność danych zawartych w sprawozdaniach finansowych. Zapewnienie jej realizacji jest niezwykle istotne w celu uzyskania możliwości jasnego przedstawienia sytuacji majątkowej oraz finansowej jednostki. Zatem wszystkie stosowane reguły, metody i procedury muszą spełniać ten wymóg, a jedynym dopuszczalnym od niego odstępstwem jest możliwość zmiany dotychczasowego rozwiązania na inne, dozwolone ustawą, w celu realizacji misji rachunkowości – zasady „prawdziwego i wiernego obrazu".

4. Pomocnicze zasady rachunkowości w Polsce

Zgodnie z dokonanym podziałem do zasad uzupełniających i pomocniczych w polskim systemie rachunkowości należą:

- zasada ostrożnej wyceny,
- zasada zakazu kompensacji pozycji,
- zasada współmierności kosztów i przychodów,
- zasada kontynuacji działania.

Zasady te dotyczą zarówno wyceny składników, jak i ich zamiany oraz pomiaru wyniku finansowego.

Zasada ostrożnej wyceny ma zapewne swoją genezę w nieustannym braku pewności, jaki towarzyszy wielu transakcjom i innym zdarzeniom w życiu gospodarczym danej jednostki. Zasada ta wiąże się przede wszystkim z wyceną składników majątkowych oraz realnym ustaleniem wyniku finansowego. Przestrzeganie powyższej zasady powinno być oparte na obiektywnych i wiarygodnych przesłankach. Realizowanie zasady ostrożnej wyceny w praktyce oznacza ustalenie wartości składników majątkowych oraz wyliczenie wyniku finansowego przy zastosowaniu założenia przezorności i przyjęciu „pesymistycznego" przebiegu zdarzeń. Ma to na celu uniknięcie sytuacji, w której w sprawozdaniu finansowym przedsiębiorstwa następuje znaczne podwyższenie wartości majątku i przychodów bądź też obniżenie kosztów i zobowiązań. Postępowanie takie jest zgodne z tzw. ostrożnością kupiecką. Zasada ta jednak, podobnie jak w rozwiązaniach państw członkowskich UE oraz w MSR, nie uzasadnia tworzenia tzw. cichych czy też bezzasadnie wysokich rezerw.

Odnosząc powyższą zasadę do najważniejszych kategorii ekonomicznych w podmiotach gospodarczych, czyli do kosztów i przychodów, należy stwierdzić, że:

- przychody należy ujmować tylko i wyłącznie wtedy, gdy na pewno zostaną bądź zostały uzyskane,

- koszty natomiast należy ujmować już wtedy, gdy istnieje jedynie możliwość ich zaistnienia.

W ustawie o rachunkowości stwierdza się[42], że poszczególne składniki aktywów i pasywów wycenia się stosując rzeczywiście poniesione na ich nabycie (wytworzenie) ceny (koszty), z zachowaniem ostrożnej wyceny. Zgodnie z tym aktem prawnym, w wyniku finansowym bez względu na jego wielkość należy uwzględnić:

- zmniejszenia wartości użytkowej składników majątkowych, w tym również dokonywane w postaci odpisów amortyzacyjnych (umorzeniowych),
- zmniejszenia wartości innych niż środki trwałe, inwestycje rozpoczęte oraz wartości niematerialne i prawne składników majątkowych wywołane trwałymi zmianami ich cen,
- wyłącznie niewątpliwe pozostałe przychody operacyjne i zyski nadzwyczajne,
- wszystkie poniesione pozostałe koszty operacyjne i straty nadzwyczajne,
- rezerwy na znane jednostce ryzyko, grożące straty oraz skutki innych zdarzeń.

Przyjęto również, że zdarzenia powyższe należy uwzględnić także wtedy, gdy zostaną one ujawnione między dniem bilansowym a dniem, w którym rzeczywiście następuje zamknięcie ksiąg rachunkowych.

Zasada ostrożnej wyceny jest niekiedy określana jako zasada niekonsekwencji, bowiem przeszacowanie wartości składników majątkowych następuje zawsze według niej „w dół" w stosunku do cen nabycia, lub kosztów wytworzenia, a nigdy „w górę"[43]. Spełnienie tej zasady następuje na dzień bilansowy, a dokonywana jest realizacją art. 28 ustawy o rachunkowości.

Kolejną zasadą, która została zakwalifikowana do grupy zasad pomocniczych, jest zasada kontynuacji działania. Oznacza ona, iż w procesie wyceny aktywów i pasywów przyjmuje się działanie danej jednostki gospodarczej za nie ograniczone w czasie. Zakłada się, iż jednostka nie ma zamiaru ani konieczności likwidacji lub istotnego uszczuplenia rozmiarów swojej działalności w dającej się przewidzieć przyszłości. W ustawie brak jest

[42] Art. 7, ust. 1 oraz art. 46, ust. 2 ustawy.

[43] Specyficznym przypadkiem jest wycena na dzień bilansowy aktywów i pasywów wyrażonych w walutach obcych z wyjątkiem udziałów w innych jednostkach, długoterminowych papierów wartościowych oraz gotówki znajdującej się w jednostkach prowadzących kupno i sprzedaż w walucie obcej, gdzie następuje ona według obowiązującego na dzień bilansowy średniego kursu ustalonego dla danej waluty przez Prezesa NBP (art. 30 ustawy).

jednak definicji wyrażenia „dająca się przewidzieć przyszłość"[44]. Można się zatem tylko domyślać, iż chodzi tu o najbliższy rok obrotowy. Podobnie zresztą jest ze znaczeniem „niezmieniony istotnie zakres". Wyrażenie to nie posiada żadnego procentowego czy ilościowego odniesienia. Praktyka natomiast wykazała, iż w warunkach niepewności i ryzyka życia gospodarczego domniemanie kontynuacji działalności w nie zmienionym znacznie zakresie odnosi się często jedynie do kilku miesięcy. Podobnie rzecz się ma w MSR nr 1 oraz IV dyrektywie.

Reguła kontynuacji działania w niektórych krajach jest traktowana jako zasada nadrzędna, podobnie zresztą jest to unormowane w MSR. W Wielkiej Brytanii np. został opublikowany tzw. raport Cadburego, który wprowadził „kodeks najlepszych procedur, zawierający m. in. wiążące zalecenia dla zarządów i rad nadzorczych, zgodnie z którymi m.in. zarząd spółki notowanej na giełdzie ma obowiązek stwierdzić w sprawozdaniu z działalności, że (...) spółka może kontynuować działalność, względnie jeśli to stwierdzenie wymaga przyjęcia pewnych założeń – wyjaśnić i ujawnić je" [7 str. 8][45]. W Polsce jednak nie można mówić o nadrzędnym charakterze tej zasady w systemie rachunkowości. Osoba odpowiedzialna bowiem za wykonywanie obowiązków w zakresie rachunkowości[46] może – i często się tak dzieje – oprzeć swoje przekonanie o kontynuacji działalności gospodarczej w nie zmniejszonym istotnie zakresie na podstawie optymistycznych prognoz[47]. Słusznie nie pociąga to za sobą żadnych sankcji, gdyż ustawa takowych nie przewiduje. Nie można bowiem wchodząc w XXI wiek nakładać sankcji karnych za to, iż konkurenci zastosowali skuteczniejsze środki promocji i reklamy czy też nową rewolucyjną technologię. Wystarczającą sankcją w takim przypadku dla jednostki i jej kierownika[48] jest zmniejszenie przychodów ze sprzedaży, ograniczenie rynków działalności itp., aż do jej przejęcia czy likwidacji. W czasach tak szybkiego wprowadzania zmian technologicznych oraz kreacji nowych produktów nie można w sposób jednoznaczny i nie budzący wątpliwości realizować zasady kontynuacji.

[44] Por. T. Cebrowska, *Odzwierciedlenie zasady kontynuacji działalności w bilansie*, „Rachunkowość" 1997, nr 1 oraz I. Olchowicz, op.cit.

[45] Przyczyny takiego stanu rzeczy należy szukać w fakcie upadłości kilku wielkich spółek.

[46] Art. 4 pkt. 4 ustawy.

[47] Ustawa, na osobę określoną art. 4 pkt. 4, nie nakłada obowiązku złożenia deklaracji „kontynuacji działalności". Jedyną osobą, na której ciąży obowiązek związany z tą zasadą, jest biegły rewident, który w „raporcie" powinien sygnalizować zagrożenia płynące z tego źródła, a w „opinii" z badania spółki giełdowej musi wyraźnie stwierdzić, że badanie nie wykazało takich zagrożeń.

[48] Rozumianego jako kierownika jednostki – pkt 5 art. 3 ustawy.

Objawy zagrożeń w życiu gospodarczym są raz bardziej, a raz mniej widoczne[49], jednak bardzo liczne. Prawdopodobnie m.in. dlatego zasada kontynuacji ma wyraz tylko w sposobie wyceny aktywów i pasywów oraz ustalaniu wyniku finansowego.

Niewątpliwie możliwość kontynuacji działania jest szczególnie zagrożona, gdy istnieje istotne prawdopodobieństwo podziału, sprzedaży lub przekazania jednostki (zakładu) oraz gdy istnieje realna możliwość postawienia jej w stan upadłości lub likwidacji nie wynikającej z procesu jej prywatyzacji. W polskiej praktyce naruszenie powyższej zasady niesie ze sobą zasadnicze konsekwencje w zakresie wyceny aktywów i pasywów oraz ustalenia wyniku finansowego[50]. Przy założeniu kontynuacji działania wycena aktywów następuje według kosztu historycznego, czyli faktycznie zapłaconych cen nabycia lub kosztów wytworzenia. Jeżeli nie jest zasadne założenie, że jednostka będzie kontynuowała działalność gospodarczą, to wycena pozycji, takich jak: udziały w innych jednostkach, długoterminowe papiery wartościowe, wartości niematerialne i prawne, środki trwałe, inwestycje rozpoczęte, produkcja w toku, półprodukty, następuje po cenach sprzedaży netto możliwych do uzyskania[51]. Ważną rzeczą w sposobie realizacji powyższej zasady jest to, iż wszczęcie postępowania naprawczego lub zmiana formy prawnej jednostki nie stanowi przeszkody do traktowania jej jako podmiotu kontynuującego działalność gospodarczą, jeżeli oczywiście odpowiednia umowa nie przewiduje obniżenia wartości wykazanych w bilansie pozycji[52].

Kolejną pomocniczą zasadą rachunkowości, którą określa polskie ustawodawstwo, jest zasada zakazu kompensat, zwana również zasadą jasności. Oznacza ona, iż wartość poszczególnych „przeciwstawnych" pozycji sprawozdania finansowego (zarówno bilansu, jak i rachunku zysków i strat) nie może być redukowana na zasadzie kompensat. Dlatego też określone składniki aktywów i pasywów, przychodów i związanych z nimi kosztów, a także zysków i strat nadzwyczajnych ustala się oddzielnie[53]. W ten sposób unika się zniekształcenia wartości aktywów

[49] Międzynarodowa Wytyczna Rewizji Finansowej nr 23 podzieliła je na dwie główne strefy:
– związane a utratą płynności i trudnościami finansowymi,
– ze strefą operacyjną.

[50] Art. 5, ust. 2 ustawy.

[51] Nie mogą być one wyższe od cen nabycia lub kosztów wytworzenia, pomniejszonych – w przypadku środków trwałych oraz wartości niematerialnych i prawnych – o dotychczasowe odpisy amortyzacyjne (art. 29, ust. 1).

[52] Art. 29, ust. 2 i 3 ustawy.

[53] Art. 7, ust. 3 ustawy.

przedsiębiorstwa, jak również możliwe jest np. dokładne określenie wpływu i wielkości kosztów na wynik finansowy[54].

Niejako rozwinięciem nadrzędnej zasady memoriałowej jest – wpływająca na ewidencję aktywów i pasywów – zasada współmierności, a dokładniej – porównywalności kosztów i przychodów. Z ogółu operacji ujętych w rachunkowości memoriałowo według dat ich zaistnienia wyłącza się te, które kształtują wynik finansowy. Należą do nich osiągnięte w danym roku obrotowym przychody (opłacone lub nie) i niezbędne do ich uzyskania, czyli współmierne, koszty (opłacone lub nie). W celu ustalenia wyniku finansowego od „właściwych" przychodów odejmuje się „właściwe" koszty. W związku z tym w ewidencji rachunkowej należy uwzględnić i wyodrębnić pozycje przychodów oraz kosztów dotyczących przyszłych okresów. Najprościej mówiąc, w myśl tej zasady koszty lub przychody dotyczące przyszłych okresów oraz koszty przypadające na okres sprawozdawczy, które jeszcze nie zostały poniesione, zalicza się do aktywów lub pasywów kolejnego okresu[55].

Przychody przyszłych okresów to w praktyce przede wszystkim otrzymane od kontrahentów zapłaty przyszłych świadczeń. Natomiast na współmierność kosztów należy spojrzeć w szerszym kontekście, mianowicie jako współmierność czasową i merytoryczną[56].

Współmierność czasowa oznacza przeciwstawienie przychodów i kosztów dotyczących tego samego okresu. W tym celu należy uwzględnić w systemie rachunkowości przychody przyszłych okresów, czynne rozliczenia międzyokresowe kosztów[57] oraz bierne rozliczenia międzyokresowe kosztów[58]. Zasada ta ma swój bezpośredni wyraz w ustawie: „Dla zapewnienia współmierności przychodów i związanych z nimi kosztów do aktywów lub pasywów danego miesiąca zaliczane będą koszty lub przychody dotyczące przyszłych okresów oraz przypadające na ten miesiąc koszty, które jeszcze nie zostały poniesione"[59].

Współmierność merytoryczna (przedmiotowa) dotyczy jednostek produkcyjnych. Wspólnym przedmiotem przychodów i kosztów w takim przedsiębiorstwie

[54] Zakazem kompensat nie są objęte wielkości wynikające z różnic kursowych obliczanych na koniec roku obrotowego w obrębie danej i tej samej waluty.

[55] W ustawie „miesiąca".

[56] Por. I. Olchowicz, op.cit.

[57] Jeżeli wydatki lub zużycie składników majątkowych dotyczą okresów następujących po okresie, w którym je poniesiono.

[58] Dla ściśle oznaczonych świadczeń wykonanych na rzecz jednostki, lecz jeszcze nie stanowiących zobowiązania, lub w wysokości prawdopodobnych kosztów, których kwota czy data powstania zobowiązania z ich tytułu nie są znane.

[59] Art. 6, ust. 2 ustawy.

są sprzedane produkty. Zatem, zgodnie z powyższą zasadą, koszty ich wytworzenia powinny być przeciwstawione przychodom ze sprzedaży. Należy jednak brać pod uwagę koszty odniesione wyłącznie do sprzedanych produktów (czyli koszt własny sprzedanych produktów). Współmierność przedmiotowa będzie zachowana, gdy wszystkie produkty wytworzone w danym okresie zostaną sprzedane, a salda (stany) początkowe i końcowe produktów i produkcji w toku nie uległy zmianie. Bowiem w przypadku niezachowania powyższego warunku (gdy występują zmiany stanu produktów), koszty poniesione w danym okresie różnią się od kosztów uzyskania przychodów. Są one wyższe w wypadku wzrostu stanu produktów, niższe natomiast, gdy występuje ich zmniejszenie. Z tego również powodu należy wydzielić koszty uzyskania przychodów, czyli koszty wytworzenia produktów nie sprzedanych, które podlegają „aktywowaniu" i są wykazywane w bilansie w majątku obrotowym.

Zasada współmierności ma również zastosowanie przy sporządzaniu sprawozdań finansowych w krajach UE, zgodnie z obowiązującą IV dyrektywą. Ze względu jednak na formalną konstrukcję tego dokumentu może ona zostać uznana tylko i wyłączne jako metoda, procedura działania przy wycenie pozycji bilansowych. W art. 18 i 21 określa się, iż „jako pozycje rozliczane w czasie po stronie aktywów należy wykazywać wydatki poniesione przed terminem zamknięcia bilansowego, o ile stanowią one koszty określonego przedziału czasu następującego po tym dniu oraz dochody, które będą realizowane dopiero po terminie zamknięcia". Natomiast „jako pozycje rozliczane w czasie po stronie pasywów należy wykazać wpływy, które nastąpiły przed zamknięciem bilansu, o ile stanowią one dochody okresu następującego po terminie sporządzania bilansu, jak również koszty poniesione przed dniem sporządzenia bilansu, które dopiero po tym dniu spowodują wydatki". Państwa, w których obowiązują te postanowienia, mogą również ustalić (przewidzieć) te dochody i koszty ujmując je odpowiednio jako „należności" lub „zobowiązania", z zaznaczeniem, iż gdy wielkość ich jest znaczna, należy pozycje te w miarę dokładnie opisać w załączniku.

5. Zakończenie

Rachunkowość jako międzynarodowy język biznesu, źródło informacji dla obecnych i przyszłych inwestorów, pełni niewątpliwie bardzo ważną rolę w życiu gospodarczym. Posługując się na co dzień miernikiem pieniężnym ma bardzo konkretny, wyrazisty i przekonywujący wydźwięk.

Znajomość obowiązujących zasad rachunkowości jest niezbędna dla rozumienia tego systemu oraz jego sprawnego stosowania. Stanowią one podstawę, pewną bazę, pozwalającą na sprawne „poruszanie się" w systemie rachunkowości. Powyższa analiza pokazała, iż rozwiązania przyjęte w polskiej ustawie o rachunkowości są bardzo bliskie postanowieniom dyrektyw EWG. Zapewne ma to swoje źródło w chęci szybkiego osiągnięcia bardzo bliskiej i intensywnej współpracy gospodarczej z krajami UE, a następnie przystąpienia do Wspólnoty. Dziwić może natomiast dość znaczna różnica w definiowaniu zasad rachunkowości pomiędzy postanowieniami dyrektyw EWG i polskiej ustawy a międzynarodowymi standardami rachunkowości. MSR wydają się być „uboższe", jeżeli chodzi o zasady rachunkowości (brak zdefiniowania zasady zakazu kompensat pozycji, współmierności kosztów i przychodów). Zarówno jednak w rozwiązaniach polskich, jak i w dyrektywie EWG nie znajdujemy odpowiednika tzw. cech jakościowych, które mają swój wyraz w *Ramowej koncepcji...* i zapewniają użyteczność sprawozdań finansowych oraz mają znaczący wpływ na tworzenie nowych i modyfikację istniejących już rozwiązań przez IASC.

Bliższa analiza problemu wydaje się jednak nasuwać optymistyczne wnioski oraz podkreślać znaczną wagę polskiej ustawy o rachunkowości w życiu gospodarczym. Jeżeli podstawowe rozwiązania i założenia systemu rachunkowości w naszym kraju różnią się od rozwiązań powyższych normalizacji, to różnice te nie stanowią bariery, która utrudniałaby przepływ wiarygodnej informacji lub stanowiła przeszkodę dla integracji. Fakt ten z kolei obliguje od stwierdzenia, iż fundamenty na których system rachunkowości się opiera w naszym kraju są solidne i mogą stanowić podstawę do dalszego rozwoju tej nauki.

Łukasz Motała

ACCOUNTING PRINCIPLES ON THE TURN OF THE 20th CENTURY (Summary)

The paper presents differences and similarity between the way accounting principles work in Poland, UE and according to International Accounting Standards. The accounting principles mean the grounds, the bases on which all other accounting standards and solutions are based. Paper is aimed at presenting comparison of existing fundamental accounting concept, but not only. It also contains characteristic of principles, shows the ideas concerned their appearance and the main purpose of

existence fundamental concepts in accounting system. Nowadays, understandability, comparability and reliability of information presented in financial statement are one of the most important things in "world without boards". To compliance with that requirements and to become a international business language as a consequence, accounting as a science and practice, should have got similar grounds all over the world. Users should be aware of main concepts on which financial statements are based if they are to be able to understand and interpret those financial statements.